بحث: دوران بین اقسام عموم

مرحوم نائینی مطابق نقل اجود التقریرات، می نویسد که اگر جایی لفظ عام استعمال شد و نمی دانستیم مراد عام مجموعی است و یا عام استغراقی، اصل بر استغراقی بودن است. (توجه شود که مرحوم نائینی، عام بدلی را عام نمی‌داند)

« (ثم انه) إذا علم من الخارج ان المراد من العموم المدلول علیه فی الکلام هو الاستغراقی أو المجموعی فلا إشکال و اما إذا شک فی ذلک فالأصل یقتضی کونه استغراقیا لأن العموم المجموعی یحتاج إلی اعتبار الأمور الکثیرة امرا واحدا لیحکم علیها بحکم واحد و هذه عنایة زائدة تحتاج افادتها إلی مئونة أخری (فان قلت) إذا شک فی کون العموم مجموعیا أو استغراقیا فظهور الکلام یقتضی حمله علی المجموعی دون الاستغراقی سواء فی ذلک کون العموم مستفاداً من مثل کلمة کل و کونه مستفاداً من هیئة الجمع المحلی باللام أو من وقوع النکرة و نحوها فی سیاق النهی أو النفی اما إذا کان مستفاداً من مثل کلمة کل فلان لفظ کل رجل فی قولنا أکرم کل رجل مثلا هو الّذی وقع فی القضیة الملفوظة موضوعا للحکم و لا شبهة فی انه لا یصدق مفاده الا علی مجموع الافراد دون کل واحد واحد منها فیکون موضوع الحکم فی القضیة المعقولة هو المجموع أیضاً لأن الظاهر ان یکون مقام الإثبات تابعاً لمقام الثبوت ما لم تقم قرینة خارجیة علی خلافه هذا مضافا إلی ان العموم انما یستفاد من لفظ کل بنحو المعنی الاسمی و بما انه ملحوظ استقلالی فالحکم فی القضیة انما یثبت له بنفسه لا لکل فرد من افراد المدخول و مما ذکرنا یظهر الحال فی الجمع المحلی بالألف و اللام و ذلک لأن الجمع لا یصدق علی کل واحد واحد من الافراد و انما یصدق علی جملة منها و بما ان لفظة أل المحلی به الجمع یدل علی تعریف مدخوله و تعیینه و لا تعین لشیء من مراتب الجمع القابلة للانطباق علیها یکون المتعین هو أقصی مراتبه فیکون الموضوع للحکم هو مجموع الافراد لا کل واحد واحد منها و هکذا الحال فی النکرة الواقعة فی سیاق النفی أو النهی لأن القضیة حینئذ تکون سالبة کلیة و بما انها نقیض الموجبة الجزئیة تدل علی ثبوت الحکم لمجموع الافراد و بالجملة إذا لم

تقم قرينة خارجية على إرادة العموم الاستغراقي فالظاهر من العموم سواء كان مدلولا اسميا أم حرفيا أم مدلولا سياقيا هو إرادة العموم المجموعي دون الاستغراقي»[1]

توضيح:

۱. عام مجموعی محتاج، اعتبار است (اینکه همه افراد را با هم به صورت واحد اعتبار کنیم)

۲. إن قلت: ظهور در آن است که عام، عام مجموعی است (چه عموم از کل استفاده شده باشد و چه از جمع محلّی به ال و چه از نکره در سیاق نفی) چرا که:

۳. یک) در «اکرم کل رجل»، اولاً: کل رجل که موضوع قضیه است (قضیه ملفوظ که به آن تکلم شده است، در مقابل قضیه معقوله)، بر همه افراد (و نه تک تک آنها) صدق می کند. پس موضوع قضیه معقوله هم «همه افراد» است. (چرا که مقام اثبات تابع مقام ثبوت است و کشف مقام اثبات، کاشف از مقام ثبوت است – مگر اینکه قرینه ای در کار باشد–)

۴. و ثانیاً: «کل» یک معنای اسمی دارد و معنای اسمی ناظر به افراد نیست (یعنی وضع عام و موضوع له خاص نیست تا معنای عام، ناظر به افرادش باشد)

۵. دو) در «العلما» هم لفظ «العلما» بر تک تک افراد صدق نمی کند. و در «العلما» هم «ال»، علما را معرفه می کند و چون معلوم نیست کدام مرتبه مدّ نظر است، بالاترین مرتبه که «مجموع افراد» است، مد نظر است.

۶. پس «العلما» دال بر مجموع است و نه تک تک افراد.

۷. سه) در نکره در سیاق نهی و نفی هم، چون سالبه کلیه است (و نقیض موجبه جزئیه است)، حکم روی همه افراد رفته است.[2]

ما می گوییم:

۱. مرحوم بجنوردی در منتهی الاصول در شرح آنچه مرحوم نایینی به عنوان «معنای اسمی کل» مطرح کرده است می‌نویسد:

« لا بد و أن يكون العموم من قبيل المرآة إلى ملاحظة الافراد بحيث ينظر به إلى الافراد و هذا لا يمكن إلا فيما إذا كان العموم مفاد الهيئة أو غيرها مما هو من قبيل المعانى الحرفية لا مثل الكل و نظائره مما هو منظور استقلالى، و لذا يقع محكوما عليه، فهو و أمثاله مما ينظر فيه مستقلا و يحكم عليه أو به لا أنه غير ملتفت إليه و ينظر به إلى غيره، فلا بد و ان يكون مفاده

[1] . اجود التقريرات، ج۱، ص۴۴۳

[2] . أيضاً ن ک: فوائد الاصول، ج۱، ص۵۱۵

العموم المجموعی و هو ملاحظة المجموع الّذی هو معنی لفظة (کل) و لفظة (جمیع) و (تمام) و أمثالها موضوعا واحدا ثم الحکم علیها، فإذا کانت لفظة (کل) و ما هو من قبیلها موضوعا فی القضیة بما لها من المعنی الاستقلالی و لیس هو إلا الجمیع و المجموع، فیکون ظاهرا فی العموم المجموعی، و لیس معنی هذه الألفاظ کل فرد فرد حتی یکون المراد منها العموم الاستغراقی »[1]

۲. مرحوم نایینی از إن قلت پاسخ می دهد:

« (قلت) ان لفظ کل و ان کان لا یصدق بمفهومه علی کل واحد واحد من افراد مدخوله إلّا انه انما یؤخذ فی الموضوع مرآة لیثبت الحکم لکل فرد بخصوصه نظیر کلمة هر فی اللغة الفارسیة فکما ان مدلول کلمة هر مرد لا یصدق علی خصوص زید و عمرو لکنه مع ذلک یفید عموم الحکم لکل واحد من الافراد کذلک کلمة کل تفید هذا المعنی أیضاً و لا ینافی ذلک کون لفظ کل من جملة الأسماء فان کون المفهوم اسمیا لا ینافی لحاظه مرآة فی مقام تعلق الحکم بشیء لأن المعنی الاسمی انما یتقوم بکونه ملحوظاً استقلالیا فی مقام الاستعمال و اما فی مرحلة الحکم فیمکن کونه ملحوظاً مرآة کما هو الحال فی جمیع العناوین المشیرة إلی ما هو موضوع الحکم حقیقة و اما استعمال کلمة کل فی موارد العموم المجموعی فهو و ان کان صحیحا إلّا انه یحتاج إلی عنایة زائدة کما عرفت و اما الجمع المعرف باللام فإفادته للعموم لیست مستندة إلی ما ذکر و إلّا کان لمنعها مجال واسع بل هی مستندة إلی دلالة هذه الهیئة بنفسها علی العموم فیما إذا لم یکن عهد فتعین المرتبة الأخیرة تابع لإفادتها العموم دون العکس ... و اما النکرة فی سیاق النفی أو النهی فاستفادة السالبة الکلیة منها و ان کانت مما لا تنکر إلّا ان السلب فیهما متعلق بنفس الطبیعة فیدل علی سلب جمیع افرادها و اما تعلق السلب بمجموع الافراد فهو لازم تعلقه بالجمیع لا انه بنفسه مدلول للکلام لما عرفت من احتیاج اعتبار الأمور الکثیرة امرا واحداً إلی عنایة زائدة فمع عدم القرینة علیها لا موجب لحمل الکلام علی العموم المجموعی »[2]

[1] . منتهی الاصول، ج۱، ص۴۴۴

[2] . اجود التقریرات، ج۱، ص۴۴۴